

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-146.1Ткач09
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.41>

БУКОВИНСЬКІ МАГНІТИ Й АВТОРИТЕТИ МИХАЙЛА ТКАЧА MYKHAILO TKACH'S BUKOVYNIAN MAGNETS AND AUTHORITIES

Гуцуляк С.І.,
orcid.org/0000-0002-8742-5903
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри української літератури
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті простежується драматична колізія життя поета Михайла Ткача, що стала його психологічною драмою й художньо втілилася в мотиві туги за малою батьківщиною – селом Лукачани, що на Чернівецьщині, й Буковиною загалом. Окрім лірики, ця тема часто й болісно звучить в інтерв'ю М. Ткача різних років через сливе поетичні формулювання: «поклик», «зв'язок», «доцентрова сила» тощо. Вимушений переїзд у столицю відкрив перед ним нові професійні перспективи, але водночас став травматичним досвідом. Поезія, що розглядається, не вписується в образ міської поезії. Поодинокі урбаністичні штрихи зазвичай негативно конотовані (невизначний або ж потворний міський ландшафт, хворобливе соціальне тло). Київ оспівується швидше як культурно-символічний простір, патріотично окреслений візитівковими образами Дніпра й каштанів. Потребу в тісному спілкуванні із природою компенсують поїздки на дачу в село Зазим'є під Києвом (характерно, що збірка 1997 року має таку ж, відкриту до гри сенсами, назву – «Зазим'є»).

Тоді як поет перебуває за сотні кілометрів від місць дитинства і юності, його художній світ продовжує вибудовуватися на образах буковинських горбів і гір, гуцулів і лукачанських ясенів, а також образі Марічки з легендарної однойменної пісні, що більшою чи меншою мірою втілюється в низці жіночих образів Ткачевої поезії. Алюзіями стають гірський пейзаж, краса й загадковість дівчини, її невловимість і палке бажання ліричного героя подолати відстань-розлучницю.

Тяжіння до Буковини простежується і в літературному аспекті – як продовження традицій Сидора Воробкевича, Миколи Марфієвича, Володимира Кобилянського та інших. Особливу увагу акцентовано на оприявленні М. Ткачем своїх наставників у творчості через поетичні присвяти. Образи класиків Юрія Федьковича й Ольги Кобилянської постають дещо забронзовілими. Але – що справді промовисто – із часом М. Ткач повертається до них, щоб очистити від ідеологічного намулу і ввести в найповнішу збірку вибраного 2002 року «Струна».

Ключові слова: Михайло Ткач, поезія, Буковина, міське середовище, авторитет.

The article shows the dramatic conflict of poet Mykhailo Tkach's life, which became his psychological drama and was artistically embodied into the motive of longing for the land of his birth – the village of Lukachany in Chernivtsi region, and Bukovyna as a whole. In addition to the lyrics, this theme often and painfully sounds in M. Tkach's interviews over the years through the almost poetic formulation: "calling", "connection", "centripetal power" etc. Forced to move to the capital he found new professional prospects for himself, but at the same time obtained traumatic experience. M. Tkach's poetry does not fit into the image of urban poetry. Very few urban strokes are usually negatively connotated, for example indistinct or ugly urban landscape and sick social environment. Kyiv is described as a cultural and symbolic space, which is patriotically outlined by the postcard images of Dnipro and chestnut trees. The poet fulfilled his need for close communication with nature by the trips to the cottage in Zazimye, the village near Kiev (symbolically, his poetry book has the same name – "Zazymye" (1997), which is open to the game of meanings).

M. Tkach was hundreds of kilometers away from the places of his childhood and youth, but the world of his poetry was still made up of the images of Bukovynian hills and mountains, Hutsuls and Lukachan ash trees, as well as the image of Marichka from the legendary song. The last image is more or less embodied in the plenty of female characters in Tkach's poetry. The mountain landscape, the beauty and mysteriousness of the girl, her elusiveness and lyrical hero's passionate desire to overcome the divorce distance become allusions.

The attraction towards Bukovyna is also evident in the literary aspect, especially in continuation of the traditions of Sydir Vorobkevych, Mykola Marfiyevych, Volodymyr Kobilyansky and others. Particular attention is paid to M. Tkach's poetic dedications to his teachers in literature. The images of the classics Yuriy Fedkovych and Olha Kobylanska are a bit like bronze monuments. But what is truly important is that after a while M. Tkach returned to these images to purify them from the ideological dirt. As a result, we can see them in the most complete collection of M. Tkach's best poetry "String" (2002).

Key words: Mykhailo Tkach, poetry, Bukovyna, urban environment, authority.

Постановка проблеми. У ХХ ст. сільська молодь масово приїжджає у великі міста здобувати освіти, частина її залишається там назавжди, намагаючись чи то підкорити, чи зрозуміти, чи звикнути, а по суті – зробити чужий простір своїм. І лише частина від цієї частини – та, що йменується письменниками, – лишає у спадок наступникам, як генетичну пам'ять, біль від обрізання пуповини, що зв'язує з рідним середовищем, у подорожніх нотатках про нескінченне повернення додому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ліриці Михайла Ткача, в низці нарисів про нього пера Івана Городинського, Анатолія Добрянського, Володимира Дячкова, Василя Фольварочного та в численних інтерв'ю поета Богданові Гурі, Володимир Михайловському, Тетяні Кроп та іншим простежується мотив туги за малою батьківщиною. **Метою** статті є спроба осмислити механізми тяжіння до цього середовища як географічного й літературного простору.

Виклад основного матеріалу. Народжений у буковинських Лукачанах, М. Ткач більшу частину життя провів у Києві. До переїзду в столицю він намагався освоїтися і в компактнішому – Чернівцях, де здобував професію медика, одружився й виховував двох синів, заявив про себе як поет і став першим відповідальним секретарем новоутвореного місцевого осередку Спілки письменників України; а також у Москві, де закінчив дворічні Вищі літературні курси при Літературному інституті ім. О.М. Горького. Після Москви, як стверджує В. Фольварочний, автор роману-хроніки про М. Ткача «Сніг на зеленому листі», «на Буковину не було вороття. Підпоручик від літератури, зайнявши його посаду, колінкував по обкомівських кабінетах, лякаючи чиновників, що, повернувшись на Буковину, Ткач заразить всю творчу інтелігенцію мікробами дисидентства шестидесятників, усякими «ізмами», яких він набрався у столиці. А тому його повернення небажане. І пішли в хід інтриги, доноси, наклепи, плітки, писемні та усні, які й зробили свою справу. Не повернувся. Поїхав до Києва без надії на квартиру та роботу» [1, с. 10].

М. Ткач любив Київ, чому є найдостовірніше підтвердження – вірші: «Тільки в Києві / Цвіт каштанів золотий / І Дніпро, як мрія, голубий. // Тільки в Києві / Молодію серцем я, / Київ мій – любов моя» [2, с. 224]. І вони ж (вірші) переконують, що міським поетом чи то пак – поетом міста М. Ткач так і не став. Оспівуючи місто швидше як культурно-символічний простір, цінності якому додає багаторічний досвід звичайного людського

обживання – побутового, соціального, поет не зчаства, та й то в негативно конотованих образах і лексиці, звертається до зображення міського середовища, урбанізованого ландшафту: «Мов тупочолі тварі одноокі, / Щодня таранять темінь передрань. // Хребці-вагони хрюкають, аж доки / У досвіт блисне передмістя грань» [2, с. 24]. Ось іще одна типово міська замальовка, позначена соціальною проблематикою, із негативним емоційно-експресивним тлом: «Червоний колір світлофорів – / Крихка надія жebraків. // Даремно постріли докорів / Влучають в них з усіх боків. // Поперті часом на узбіччя / Хистке, як милиць опертя, / Вони – як зрима протиріччя / Жорсткої сутності життя. // Мораль відкинувши на креса, / Воліє вижити душа. // Лягти готові під колеса / Заради мідного гроша...» [2, с. 23]. Лише тоді, коли романтичний образ пом'якшує грубий міський пейзаж («В місті, там, де гомін суєти, / Стрілись я і ти, стрілись я і ти. // Раптом на асфальті, де ти йшла, / Мальва ніжним цвітом зацвіла [...] // Місто наче скинуло літа, – Мальва в кожному серці розквіта» [2, с. 43]), слово М. Ткача теж м'якшає, ліризується настільки, що стає піснею.

Географічно найближчим оазисом для душі поета було Зазим'є – село під Києвом, у якому мав дачу. Звідси – щасливі фото у стилі М. Рильського: з вудочками, відрами і, звісно, уловом. Звідси й натхнення, що втілилося у збірку віршів 1997 року з промовистою і, як виявилось, багатосенсовою назвою – «Зазим'є». Рідні М. Ткача згадують, що він «обожнював виходити на терасу другого поверху своєї дачі й поверх дерев, що схиляли могутні крони до землі, дивитися на протилежний берег Десни, де інші дерева колихали крони, ніби вітаючи його» [3, с. 414]. Без сумніву, поет виглядав лукачанські ясени, що вирости в наскрізний образ його художнього Всесвіту – «маминоного світу», ототожнюваний із самим ліричним героем: «Я – дерево, що виростило край поля» [2, с. 247]. Відомий український поет із пісенним талантом А. Малишко обезсмертив свою малу батьківщину в образі дороги під яворами, а його сучасник М. Ткач залишив для вічності не менш чарівливий образ ясенів: «Ясени, ясени, / Бачу вас за селом край дороги, / Бачу вас у красі, коли світиться ранок в росі. // Ви приходите в сни, / Як дитинство моє босоноге, / Ви приходите в сни, / Кучеряві мої ясени» [2, с. 374].

18 жовтня 1989 року, перебуваючи в Канаді, поет записав у щоденнику: «Прокинувся з відчуттям, що хочу додому. Тяжко без рідного середовища. Мабуть, на те й життя наше, щоб ство-

рювати це середовище і перебувати під впливом його доцентрової сили» [3, с. 121]. Здається, і в мегаполісі, де М. Ткач опинився якоюсь мірою вимушено, почувався трохи емігрантом, бо жодне місце у світі не володіло такою «доцентровою силою», як Лукачани: «Тут у мене якийсь своєрідний зв'язок із космосом, що тримає постійно під ауру творчості [...]. Повірте, тут відчуття земного і неземного якесь особливе. Отож приїзд у родинне село – це своєрідний поклик, а з роками він все настирливіший. Хоч у Лукачанах буваю часто. Вони ближчі до Києва, ніж до Чернівців» [4, с. 4].

Для ностальгії було безліч найбезневинніших «зачіпок»: «Його кабінет і, власне, письмовий стіл, за яким тато працював, виходив вікнами на бульвар, де через дорогу була гірка, на котрій узимку дітлахи з ближніх осель каталися на санках. Батько із задоволенням інколи також з'їжджав зі мною з цієї гори. Може, та гора нагадувала йому лукачанські пагорби» [3, с. 411], – згадує молодша донька поета Леся Ткач. Відтак думається, що коли М. Ткач змальовує шлях ліричного героя в традиційному ключі: «Я йшов горбами свого часу» [2, с. 198], – не випадає дорікати йому зужитістю образу. Бо то насамперед – лукачанські горби, а вже потім – метафора. Були в поетовій творчості й горби віддаленіші, а точніше – «на горбах зелених місто понад Прутом», де «Марічка хлопцям сниться з юних літ» [2, с. 44]. Але це вже інша історія – про ім'я, що стало алюзією завдяки одній пісні.

Пісня «Марічка» є ключем не лише до слави поета, а й до ще одного життєвого і творчого магніту – буковинських гір. До цього схиляють і назви окремих збірок: «Йдемо на верховини» (1956), «На перевалі» (1957), «На смерекових вітрах» (1965). Власне, жодна поетична книга М. Ткача не обходилася без образів гірських пейзажів, гірських типів, гуцульської культури. У циклі «Висока пора», що відкриває останнє прижиттєве вибране поета «Струна» (2002), є чудові рядки: «У Карпатах туман, впав на гори туман, / Простелився туман, мов гуцульський ліжник. // У тумані твій стан, / Наче скрипка, твій стан, / У тумані твій стан, як у мареві, зник» [2, с. 45]. Хотів того М. Ткач чи ні, але й тут, де, здавалось би, – жодних натяків, уявляється образ Марічки. За «підказки» правлять гори, краса й загадковість дівчини, її невловимість і палке бажання ліричного героя подолати відстань-розлучницю. Географічно «Марічка» родом із путильських гір, де молодий поет-медик відбував практику, зустрів дівчину Марію

Киселицю й присвятив їй поезію. А літературно – з поезії Ю. Федьковича, С. Воробкевича, В. Кобилянського, М. Марфієвича...

М. Ткач, особливо безапеляційно в ранній творчості, був продовжувачем народницької літературної традиції, що завдяки «прокладці» із соцреалізму (а «ген народництва» виявився «найбільш живучим у соціалістичному реалізмі українського формату» [5, с. 411]) дозволяла залучати до поетичного дискурсу класиків: Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича, О. Кобилянську. Об'єктивно наставників було значно більше. Пошук можна розпочинати, приміром, із заявленої в інтерв'ю лектури поета-початківця – молодого П. Тичини і С. Єсеніна [6, с. 6], а тоді або братися вліво за часовою прямою – до С. Воробкевича, або вправо – до М. Вінграновського. Модерні впливи мусили бути приховані до слухного часу – «хрущовської відлиги», розпаду Радянського Союзу. До речі, перша в незалежній Україні збірка поета вийшла аж 1997 року. Рік потому в інтерв'ю М. Ткач розмірковував: «Хіба це не прикро, що поет не має сьогодні можливості у своїй державі видати книгу?...» [6, с. 4]. Хоча можна припустити, що він потребував не лише фінансової допомоги, а й трохи більше часу для того, щоб «повернути собі владу над словом» [7, с. 231]. В. Агєєва помічає, що «ті, хто прийняв соцзамовлення самохіть, у часи відлиги опинилися на маргінесі. Олександр Корнійчук ніколи не ламався, не зрікався себе колишнього, а в 60-ті він, на відміну від Бажана чи Рильського, ніякого ренесансу не переживає» [7, с. 232]. М. Ткач переживає творче піднесення, апогеєм якого стала поема-феєрія «Хата», але не відродження. Він не належить до покоління М. Бажана чи М. Рильського, його покоління – «покоління дальтоніків, що зійшло з конвеєра випрямлення мізків у належному напрямку» [8, с. 153]. Так, В. Базилевський говорить у статті про А. Малишка, якому під час Жовтневої революції було 5 років. М. Ткачу було 6, коли Північна Буковина й Бессарабія ввійшли до складу Радянського Союзу.

Цей історичний сюжет, загорнутий у радянський міф «визволення», був центральним у Ткачевій патріотичній поезії 50-х років і передбачав виконання таких «обов'язкових фігур»: зображення важкого минулого, щасливого сучасного й адресну подяку воїнам-визволителям за разучі зміни. До речі, позитивні зрушення на Буковині після 1940 року, зокрема в мовному питанні, М. Ткач відзначав і в одному з пізніх інтерв'ю. Тоді ж запевняв, що не відмовляється від «патріотики» у своїх творах [6, с. 6].

Зрештою, у щирість ліричного героя ранніх віршів охоче віриться хоча б тому, що М. Ткач не вигадує екзотики, а пише про близьке, про те, що знає. Друге правило для поета-початківця – спиратися на плечі літературних атлантів – виконане так само ретельно й... відповідно до правила першого.

Т. Шевченко, звісно, з буковинської сюжетної схеми випадає, і його образів дістається найменше «бронзи». Вміщена у збірці «На смерекових вітрах» поезія «Останній етап до свободи» (з епіграфом «Ой вітре, вітре, якби ти міг співчувати моєму невсипущому горю...» (Т. Шевченко)) не обходиться без патетичних декорацій («У спрагле серце хлюпає Дніпро, / Бере за руку вбога Україна» [9, с. 36]). Але акцент на конкретній події та її емоційному проживанні дає читачеві шанс, як мінімум, поспівчувати людській драмі.

Натомість І. Франка доля Каменяра не оминає: «Щоб каменярьські удари трощили / З мужністю скелю неправди і зла» [10, с. 12]. На відміну від Т. Шевченка, образ якого, за задумом автора, потребує специфічної обстановки, Каменяр ідеально вписується в улюблений ландшафт («Доли пройшовши, зійди на Карпати» [10, с. 12]) і селянську естетику («Підеш у поле, там вітер відсвіжить / Сповнені віри «Гадки на межі»: / Прийде пора, і навіки розріжуть / Жилаві межі сталні лемеші» [10, с. 12]). Та він практично свій, буковинський авторитет: «З краю у край перейди Буковину, / Стрічному руку хай стисне рука. // Станеш питати як батька, як сина, / В кожному домі тут знають Франка» [10, с. 12].

Постать Ю. Федьковича не могла не зачепити М. Ткача: і значущістю, і путильським корінням, до якого мав сентимент, але насамперед творчістю – близькою ментально й різногранною (із часом і М. Ткач вивчився на «універсального бійця»: поет, автор пісень, прозаїк, сценарист, перекладач, публіцист...). Слова Ю. Федьковича «...Наша правда велика, як сонце» взято за епіграф до «Легенди про правду», вміщеної в дебютній Ткачевій збірці «Йдемо на верховини». Поезія не пережила випробування часом: надто цинічною (дарма що у фольклорних «обладунках») видається експлуатація образу правди в найоблудливішому суспільстві. Сьогодні й смішно,

й гірко читати про радянських «визволителів»: «Щоб ми жили і не тужили, / Вони на порох розтрощили / Для правди зроблену труну» [11, с. 9].

До книги вибраного «Струна» ввійшли дві інші поезії зі збірок «Житній вінок» і «На смерекових вітрах» – «Пісня Соловія» та «Вона і земля». Назви віршів промовисті як щодо дедикації, так і щодо канонічного прочитання цих постатей. Тут же задекларовані основні образи, крім, хіба, згадуваного образу правди: «Приземлилась земля твоя / При смерековім столику [...]. // Над такою схилилась ти / І розплужила правдою» [9, с. 32], «В ній [пісні. – С. Г.] правда, як сонце, надія велика, / І віра в той день, коли згинуть кати» [12, с. 15].

На шляху до вибраного «Пісня Соловія» зазнала низки суттєвих правок: приміром, «орел гострозорий» [12, с. 14]) цілком виправдано (бо ж не орел, а соловій) став «птахом винозорим» [2, с. 279], образна какофонія рядків «Де жах навівали глухі крутояри / В зеленім краю весняної краси» [12, с. 14] була ліквідована: «Розпука вкривала глухі крутояри, / А смерть насміхалася блиском коси» [2, с. 279] тощо. М. Ткач позбувся максималістських висновків, як-от: «І доля заглянула в наше міжгір'я, / І смуток прогнала гуцулам з чола» [12, с. 15]. Також обидві поезії втратили славослівні останні строфи (наче на підтвердження висновку Юрія Шереха про те, що в радянський час «мистецтво і твір кінчаються в передостанніх строфах» [13, с. 168]): «А пісня, яку він по горах посіяв, / Зійшла та сплелася барвінком у май, / І квітне-співає земля Соловія – / Із щастям навіки повінчаний край» [12, с. 15], «... Радуй, краю оновлений, / Землю вистиглим колосом, / Віщим словом, промовленим / Кобилянської голосом» [9, с. 33].

Висновки. Пошуки географічного й літературного центрів тяжіння поета М. Ткача приводять до Буковини, де народився сам і де народилася його легендарна «Марічка». Повертаючи данину пам'яті класикам, серед яких і земляки – Ю. Федькович та О. Кобилянська, він, по суті, звіряється у своїх перших літературних уподобаннях, окреслює коло авторитетів, учителів. Із часом це коло розширюється, поповнюючись іменами поетових сучасників, що заслуговує на окрему розвідку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фольварочний В. На калинових вітрах. Час. 2002. 6 груд. С. 10.
2. Ткач М. Струна : вибране. Київ : Київ. правда, 2002. 488 с.
3. Фольварочний В. Сніг на зеленому листі : Роман-хроніка про Михайла Ткача. Київ, 2013. 495 с.
4. «Нашому возу весь час намагалися причепити п'яте колесо...» : інтерв'ю з М. Ткачем / спілкувався В. Михайловський. Буковина. 1998. 7 лют. С. 4

5. Давидова-Біла Г.В. Альтернатива канону: досвід літератури ХХ ст. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство*. Харків, 2010. Вип. 4. 1. С. 166–173.
6. Поэт Михаил Ткач : «Покойного Билаша убедили, что я работаю на КГБ. Это и стало причиной нашего расставания» : інтерв'ю з М. Ткачем / спілкувалася О. Чередниченко. *Бульвар*. 2003. № 29(403). С. 6–7.
7. Агеева В. Мова підпорядкованих і культурний спротив. *Дороги й середохрестя : есеї*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. С. 212–249.
8. Базилевський В. Поет прямої мови: портрет Андрія Малишка у сучасному інтер'єрі. *Березіль*. 2004. № 2. С. 152–175.
9. Ткач М. На смерекових вітрах : лірика. Київ : Рад. письменник, 1965. 112 с.
10. Ткач М. На перевалі : вірші. Київ : Молодь, 1957. 55 с.
11. Ткач М. Йдемо на верховини : поезії. Київ : Молодь, 1956. 79 с.
12. Ткач М. Житній вінок : вірші. Київ : Молодь, 1961. 72 с.
13. Шерех Ю. Правда почуттів і спекуляція на почуттях. *Не для дітей*. Нью-Йорк : Пролог, 1964. С. 168.